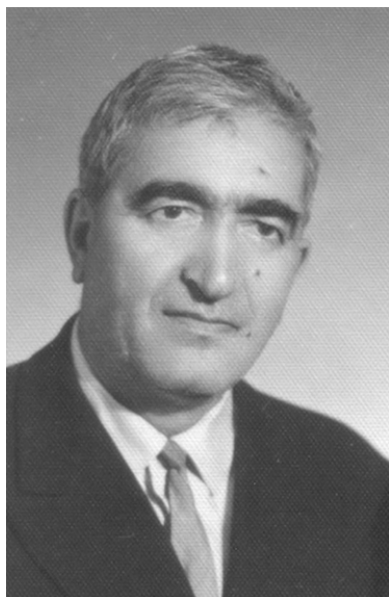

Diyarî bo 105-salya profesor Hecîyê Cindî (1908–1990)

Karên Hecîyê Cindî di salên 1930-î da

Xebata Celadet Bedirxan li Suriyayê û ya Hecîyê Cindî li Ermenîstana Sovyetê hevra bûne taqet - bona bîr-baweriyê netewî bêne xwedîkirinê û bibine bingeha şerê azadariyê teze. // **Reşîd Kurd**, s. 1964

Pêşvaçûna çanda kurdî li Ermenîstanê dîrêkt û bê navbirî girêdaye navê Hecîyê Cindîva. ...Bi tecrûba min, ne ku bi tenê em, lê her wa nîfşên kurdzanan yê duhatî jî wê xwe weke minetkar, deyndarê Hecîyê Cindî bibînin bona karê wî yê mezin. // **Î. Î. Sûkêrman**, s.1964

Hê di despêka salên 30-î rojnema „Rya teze“ da Hecîyê Cindî bi nav kirin wek mezmezê piştî çanda kurdî. Ya here belkêş û mûhîm ewe, ku vê nîrxandinê hêz û rastiya xwe pîr salan piştî ra jî unda nekir, gava artêşeke ronakbîrên kurd ya giran li Ermenîstanê hev girt, çê bû. // **Wezîrê Eşo**, s.2008

Salên 1920-î da Partya Komûnîstiyê û hukûmeta Yekîtiya Sovêtistanê guhdariya mezin dane ser pîrsên pêşdaçûyîna çanda netewên kêmjimar. Li hemû komarên Yekîtiyêda bona wan ocaxên çandê, xwendinê vebûne.

Ermenîstanê da jî bo rûsa, kurda û azêra bi zimanê wanî dê dibistan, xwendinxane vekirine, radiyoxeberdan hatine dayînê, rex yekîtiya nivîskarên Ermenîstanê beşên nivîskara hatine damezirandinê.

Sala 1929-a Hecîyê Cindî xwendinxana Gumrîyêye (Ermenîstan) ya dersdarhazîrkirinê tamam dike û piştîra jî havîna sala 1929-a kûrsên kurt yê hazîrkirina dersdaran derbas dibe, kîjan wezîreta Ermenîstanêye ronkayê amade kiribûn. Ew kûrs hatibûne amade kirinê, ji ber ku dibistan derbazî elîfba kurdî nê dibûn. Dersbêjê wan kûrsa sazîrekî wê elîfbayê - dost û kedkarekî çanda gelê me Isahak Maragûlovê asorî bû, kîjan kurdî zanibû, wextêda li gundê Zorê, aliyê Surmeliyê (Tûrkiya) dibistanêda mamostatî kiribû.

Hema wê salê pirtûka wî û Erebe Şemo ya bi navê “Xwexwe hînbûna zimanê kurmancî”(bi tîpen latînî) hatibû weşandin.

Hemû gundên kurdada êdî dibistanên kurdî vebûbûn.

Hecîyê Cindî, pey temamkirina kûrsên kûrt, bi xwestina xwe, çawa mamosta zimanê kurdî li dibistana gundê Qundexsazê karê xwe despê dike. Niha (ji sala 1978-a) wî gundîra dibêjin gundê Rya teze. Ew li pêşa çiyayê Elegezêye. Pêra jî ewî li dibistana gundê cînar, Camûşvana mezinda /niha Elegez/ dersên zimîn dide kolxozvanên ciwan.

Hecîyê Cindî (rûniştî, ji çepê yê sisya) tevî xwendkar - kolxozvanên ciwan, gundê Elegezê (s.1930)

Pey xebata salekêra, sala 1930-î, Hecîyê Cindî tê Yêrêvanê û hewaskare, wekî hema wê salê jî Ermenîstanêda ocaxên kurdaye candî, xwendinê, kûltûriyê vedibin.

Sala 1930-î Hecîyê Cindî di fakûltêta (beşa) Zanîngeha Yêrêvanêye filolojiyêda tê qebûl kirinê. Salên xwendkariyêda Hecîyê Cindî bi zanebûn û xebathizîya xweva berbiçav dibe. Nivîsarek ji arşîva bavê min, ya ku zimanzanê ermenîyî Mezin G. Xapansyan sala 1932-a ji rêktorata Zanîngehêra şandiye, şedetya wê yekê dide. Wê kaxezêda tê gotinê: “Di kafêdira zimînda xwendkarekî pêş heye - Hecîyê Cindî, min sipartyê wî -hetanî meha gulanê du dakladê zimanzaniyê bixûne”.

Hecîyê Cindî Zanîngehê temam dike û Înstîtûta dîroka çandê ya Ermenîstanêda **sala 1933-a wek aspirant di dereca berev kirin û lêkolînkirina folklorê tê qebûl kirinê**. Profêsor A. Xaçatiryan tê kivşkirinê çawa serwêrê wî.

Erebê Şemo ji sala 1924-a da Ermenîstanêda bû. Wek endemê Partya Komûnîstiyê, ew Kommerkezîya Partya komûnîstiyê ya Ermenîstanêda dikeve xebatê. Ewî di nav gelê kurda karê ronakbîriyê, kûltûriyê va mijûl dibe, pirsgirîkên wan digihîne hukumatê. Sala 1930-î karekî berbiçev dike bo sazûna rojnema „Rya teze“. Sala 1930-î dest bi çapkirina rojnema “Rya teze” dibe. Hecîyê Cindî wek serwêrê parên rojnemêye çandê, edebyetê û pêdagojiyê tê kivşkirinê.

Sala 1930-î da sêksiya (para) nivîskarêd kurd rex Asosîasiya (paşê bû yekîtiya) nivîskarên Ermenîstanê tê amade kirinê û Hecîyê Cindî dibe serokê wê parê Bi xemxurya Hecîyê Cindî salên 30-î da berevokên berhemên nivîskarên kurda têne weşandinê.

Sala 1932 pirtûka “Efrandina Ewil” tê çap kirinê. Li wir efrandinên Hecîyê Cindî, Emînê Evdal, Qanatê Kurdo, Etarê Şero, Fetîyê Ûsiv, Salih Cewarî, Baylozê Çaçan hatine cî kirinê.

Sala 1934-a **“Efrandina duda”** ya nivîskarên kurmanca tê weşandinê. Berhemên Hecîyê Cindî, Emînê Evdal, Cerdoyê Cêncî, Ahmedê Mîrazî, Nûrî, Rûbên Drambyan, Etarê Şero, Qanatê Kurdo, Salih Cewarî, H. Sadîgov, Baylozê. Çaçan, Fetîyê Ûsiv, K. Şero, M. Memed têda hatine cî kirinê.

Sala 1935-a pirtûka **“Nivîskarên kurmanca Şewirî. Efrandina sisya”** tê weşandinê. Berhemên Ereş Şamîlov, Hecîyê Cindî, Emînê Evdal, Cerdoyê Gêncî, Casimê Celîl, Nûrî, Ahmedê Mîrazî, Wezîrê Nadîrî, Qaçaxê Mirad, M. Memed, L. Beko, S. Eslan têda hatine cî kirinê.

Salên 1930-î Hecîyê Cindî berpirsyarê Radyoya Yêrêvanê beşê kurdî bû û pêra jî tevî helala xwe Zeyneva Îvo dîktoriyê dikir.

Yanvara (çile) sala 1931-ê Yêrêvanêda (cîhanê da cara ewlin) Têxnîkûma (xwendinxana) kurdîye Pişkavkazêye pêdagojîyê (dersdarhazîrkirinê) vedibe. Hecîyê Cindî li wir dibe dersbejê zimanê kurdî.

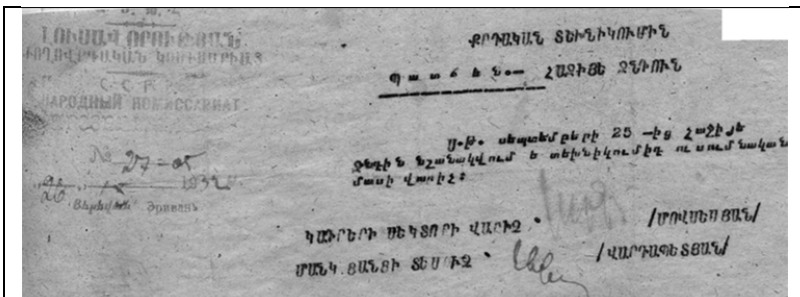
Hecîyê Cindî nivîsye: „Xwendinxana meda usa jî asorî Îsahak Maragûlov, çend dersbêjên ermenî, ku kurmancî zanibûn dixebitîn. Ewana ji Wanê, Alaşgirê hatibûn. Xwendkar ji Ermenîstanê, Gurcistanê, Adîrbêcanê bûn.

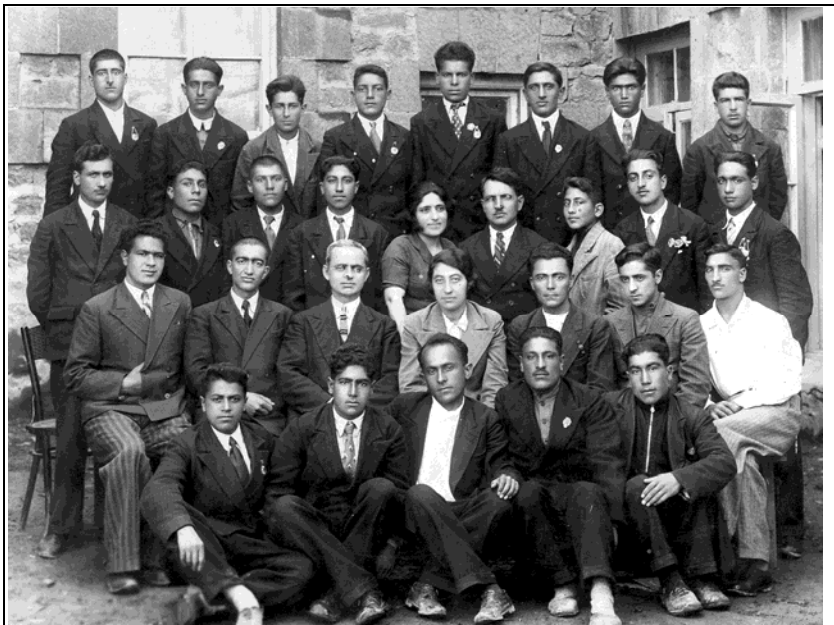
Dersbêj û xwendîkarên Xwendinxana Kurda ya Pişkavkaze. Hecîyê Cindî- cerga jorê, ji aliyê çepê, yê sisya, Zeyneva Îvo- cêrga çara, ji aliyê rastê ya duda. 1931s

Ji bîranînen Hecîyê Cindî:

„Sala 1931-ê, havînê ez cara pêşin çûme Moskovayê, wekî tevî konfêransa mamostêd welata sovêtiyê yên miletêd çûk (kêmjimar) bim. Li wir mera derheqa pirsên pirtûkên dersa, pêdagojîyê, terbetdariya zara da daklad dixwendin. Pîştira em şandin Lêningradê (niha S. Pêterbûrg), wekî meh nîvekê kûrsên bona karkirên ronkayêda hînbîn.

Ji vê dakûmanê tê kifşê, wekî“ji 25-ê ilona sala 1932-a Hecîyê Cindî tê kivşkirinê wek serokê beşa xwendinê ya xwendinxana kurda”.

Dersbêj û xilaskirêd xwendinxana kurda yên sala 1937-a. Rûniştîne ser kursiyê: ji çepê Wezîrê Nadîrî, Hecîyê Cindî, Cêrga sisya ji çepê – Emînê Evdal, xwendikar Şawoyê Lêşo, yê hefta xwendikar – Mîroyê Esed.

Helbestvanê ermenyayî mezin Yêxîşê Çarêns guhdarya mexsûs dide ser Hecîyê Cindî, gotara wîye derheqa hişyarbûna kurda weletê sosîalîstiyêda bi şikilê wîva almanaxa mezine 700 rûpêlîye dîrokî “Hoktêmbêr-noyêmbêrêda” (ermenkî, s. 1932) cî dike.

Ji bîranînen Hecîyê Cindî:

„Sala 1931-ê wezîreta Ermenîstanêye ronkayê nava dîroka gelê kurdada cara ewlin êkspêdîsiya (koma berevkirina zargotinê) şande li wan nehiyên (navçên) Ermenîstanê, li ku kurd dijîtin û me nava mehekêda gele qînyatên zargotinê berev kir. Serkarî li wê êkspêdîsiyayê zaneyê zimanê kurdî, profesor Asatûr Xaçatiryân dikir. Tevî wê êkspêdîsiyayê usa jî rêdaktorê rojnema “Rya teze” Cerdoyê Gêncî, kompozîtor Karo Zakaryan bûn. Wê şûnda ez salêd 1932-a û 1933- a tevî êkspêdîsiya berevkirina zargotina ermeniya û kurda bûm bi serkariya Karo Mêlik-Ohancanyanê emekdar. Tevî êkspêdîsiyayê usa jî Şahên Kûjîkyan, yê ku ji aliyê Muksê bû, kurmancî pak zanibû û Aram Xanalanyan bûn“.

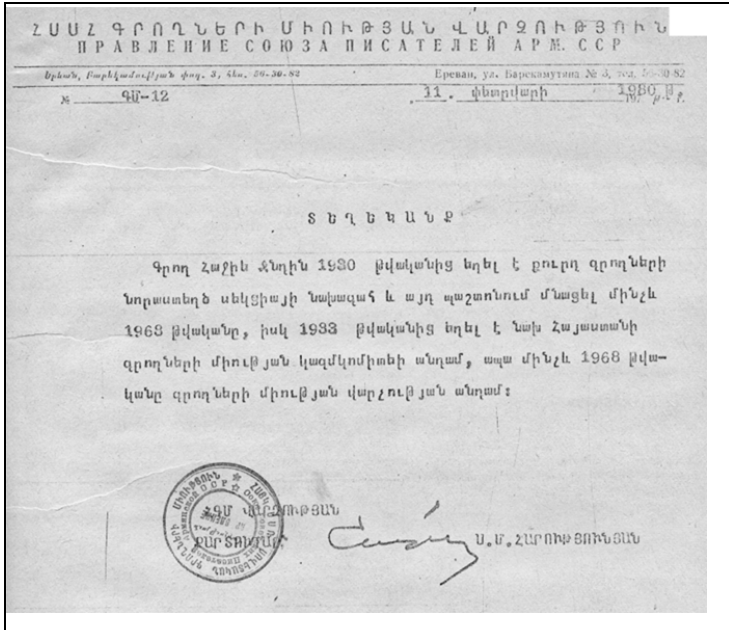
Sala 1934-a Hecîyê Cindî wek endemê (parlamêntarê) şêwira bajarê Yêrêvanê tê hilbijartinê.

Ji bo giringiya karê Hecîyê Cindî yê pêdagogiyê, sala 1935-a dibistana gundê kurda Berroj (Dûzkend) li Ermenîstanê dikin ser navê wî.

Dayka min danî bîr: “ Hecî xebatkarekî zor bû. De salên 30-î kadir (karkir) hindik bûn, rojê 14-16 seheta û carna jî hê zêde dixebitî. Westandina wî tunebû, ji ber ku ewî kar û gelê xwe pirr hiz dikir.

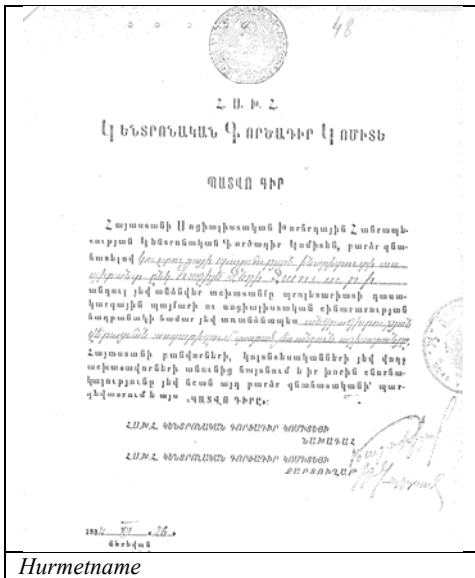
Hatin – çûyîna mala me gelek bû. Bawer bikî, herro mêvanê me hebûn. Dihatin yên ku hewcê alîkariyê, piştgiriyê bûn û Hecî miqîn alî wana dikir. Carna Hecî ji mêvana heta nîşev zargotina cimetê dinivîsî Ewî xeberên zarbêj bernedidan û wexta çapkirina wan ser her xeberekê diricifî, wekî neyê guhastinê. Diqewimî berbangê pêra nedigîhand teşte jî bixwe, digo:”Nanê min dayne cêba min, ezê paşê bixum”. Êvarê dereng dihat westiyayî, tî, birçî... nanê wî jî cêba wîda... Wexta min digot: “Bese bixebitî, hevekî hêsabe”, ewî digo: “Evda xwedê, tu mirina min dixwazî?”

Hecîyê Cindî çawa dêlêgat tevî xebata kongirêya Yekîtiya nivîskarên Ermenîstanêye pêşin dibe (sala 1934-a). **Li vir ew tê hilbijartinê çawa endamê serwêrtiya Yekîtiya nivîskarên Ermenîstanê û dêlêgatê kongireya Nivîskarên Yekîtiya sovêtistanê. Ew civîna Yekîtiya nivîskarêd sovêtistanêye pêşin bû. Ew kongirê 17-ê avgûstê(tebaxê) sala 1934-a Moskovayêda vedibe.**

Vê dokûmanê da tê gotinê, wekî Hecîyê Cindî ji sala 1930-î heta sala 1968-a serokê beşa nivîskarên kurd, **lê sala 1933 ew Endemê Komîtêya amadakerina Yekîtiya nivîskarên Ermenîstanê bûye**, piştira (salên 1934-1968) **endemê Serwêrtiya Yekîtiya nivîskarên Ermenîstanê bû**.

Sala 1934-a Hecîyê Cindî ji bo karê nehêvişandî di dereca hildana nexwedîtiyê bi **Hurmetnama komara Ermenîstanêva tê rewakirinê**.

Hurmetname

Heştê hezîrana sala 1934-a li bajarê Yêrêvanê konfêrans Kurdzaniyê vedibe. Zanyarên navdar yê tenamiya Yekîtiya Sovêtiyê - ji Yêrêvanê, Moskva, Lênîngradê, Tîbilîsiyêye tevî wê konfêransê dibin. Beşdarî konfêransê dibin usa jî dersdarên ziman û edebiyeta kurdî yê dibistanên kurdî - ji Ermenîstanê, Azerbêcanê û Tûrkmenîstanê, xudanên kitêben dersa yê zimanê kurdiye û ronakbîrên eyan.

Lê mixabin, biryarên Konfransa sala 1934-a mane ser kaxwez...

Salên rêprêsiya (zulma) stalîniyê, bajarê Lênîngradê da (S. Peterbûrg) sala 1937-a Ereş Şamîlov digirin û sirgûnî Sîbîrê dikin.

Ji bîranînen Hecîyê Cindî:

Sala 1936-a bû. A. nehişt ez bibim endemê partya Komûnîstiyê.

Civîna partîvanada katibê teşkîleta xwendinxanêyê partiyayê A. derkete pêşya min.

- Ew çawane, - ewî got, - profêsor Xaçatiryan tu cara aspîrantêd komûnîst û komsomol xwey nake, lê Hecîyê komsomol aspîrantê wîye?..Paşê - ewî zêdekir, - Hecî pir nasîonalîste (miletpereste) ...

Wî çaxî qedirê min ket: nas û nenas digotin: “Hilbet, vê ortê tiştêkî mera neyanî xirab heye, ku Hecî hilnedan nava cêrgê partya komûnîstiyê...”

Dîsêrtasiya (têza) min derheqa lênihêrandina êposa kurdîye mêrxasiyê “Kerr û Kulikê Silêmanê Silîvî”-da hazir bû, lê xweykirina wê şûnda dixistin, ji ber ku ez ida yekî “neamin” dihatime hesab kirinê...

Paşê, pey gotara M-yanê “Ji yekîtiya nivîskara berî cesûsa din”, ku rojnama “Komûnîst”-êda oktîyabira (cotmeh) sala 1937-a derket, roj nedidane min. Xwendinxanêda ledê 2-3 cara civîna komsomolada pirsra min lêdinherîn...

Xwedê qebûl neke, ez nava emelêd nasîonalîstiyê (miletperestiyê), eksîşorişvaniyê û eksîşewirêda gunekar dikirim.

Du pirtûkên min yê dersa wê salê çap bûn – bê navê xudannivîs...

Nava meda Beko hebûn (*Bekoyê ji destana “Mem û Zîn”, F.H.*) û ewana gihîştin meremê xwe... Min ji hemû kar û baran avîtin.”

Tabetî nediket min...

Pey erzên şikyatkirinêra, piştî 2-3 meha, despêka meha çile sala 1938-a, ez karên xweda hatime dasekinandinê. Belê, ez dîsa derbasî ser karên xweye hizkirî bûm. Lê heyîf, ezî îda

dilşikestîbûm... Heval-hogir dûrî min diketin, hewza xwe ji min dikirin...

„...Û dîsa... heftê carekê, duda lawikê xwendinxa nê dihatine mala me û digotin: “Hevalê Hecî, gazî te dikin - civîne, pîrsa te dinihêrin, gerekê bêyî...” Carna dihatin, diketin oda me didîtin ez ne maldame, diçûn. Lê 2-3 cara jî tirs dilê min û Zanoda (*Zeynevêra digo- Zano*), wekî eve X. wê lawikê Xwendinxa nê dîsa bişîne mala me, gazî civîna komsomolake û mîna hertim bêje, ku ezî nasîonaîlstim, dijminê dîwanê, gere ji komsomolîyê, ji xebatê min derxin..., wekî mena zargotin nivîsarê diçim gunda û nava gundiya da ajîtasiya eksîsovêtiyê dikim, sufetê „eksîşorişvan“ Erebe Şemo pirtûka xweye dersada cî kirye... me mala xweda ronkayî zû vêdisand, tariyêda diman, wekî bizanibin, eme ne maldanin, lêdin herin...

Û kete bîra min, wekî rojêd sala 1918-a, gava em ji şûrê romê revîbûn, hatibûn gundê Camûşvana mezin (niha Elegez) û eskerên Romê hatibûn wî gundî, û gava malda şev û roj, tîrsa esker dilê me gişkada, me digo: “Eve wê bîn”, “Eve wê derî bişkênin, bikevine malê”, “Eve diçîne mala”, eve û eve... Û hatin, ketine mala, kala û cahila birin, kuştin...

Ew bîst sal berê bû... Û naha jî em divên “Ewe, eve wê bîn gazî civînê kin...eve, eve karkirê KGB (wezîreta ewlekarya dewletê) wê bîn min bigirên, bivin...”

Û...hatin, hema şevêda şeva 18-ê adara sala 1938-a, Hecîyê Cindî, rêdaktorê rojnema “Rya teze”, nivîskar Cerdoyê Genco û profesor Asatûr Xaçatiryan girtin, kirine hebixana KGB...

Em paşî mirina bavê xwe - Hecîyê Cindîra, şuxulê girtina wîyî rêçgerîyêyî hijmara 7623-ra, ku arşîva kela KGB dane, bûne nas û me çend rûpêl ber nivîsîne.

...Hecîyê Cindî bi mada qanûnên krîmînalêye ya 58 A dihat bi sûckirinê. Ew made ya gullekirinê bû. Lê cezayên giran, ku kelêda danîn serê wî - nikarbûn qewata ruhê wî qelskin, hêza wî bişkênin... û wî hetanî dawiyê xwe gunekar hesab nekir... şerr û şiltax ne avîte xwe û ne jî heval-hogiran...

Meha gulana sala 1938-a Hecîyê Cindî 12 roja oda silisçiyada dabûne sekinandinê.

Ji bîranînên Hecîyê Cindî:

“...Ez kamêrayêda hişyar bûm, Armo Saryan ber min sekinî bû. Ewî got, wekî şev hişkêti ez anîme kamêrayê.

Min ji wanara gilî kir, wekî donizdeh roja – ji 5-ê gulanê, heta 17-ê gulanê, hatime zêrandinê min bi neynûkê xwe ser dîwêr cixîz dikir, çika çend roja ez ser piya dame sekinandinê...Ez hey diketime erdê, xewira diçûm, dengê berxê xwe dibihîst - lê ji şemaqêd silisçiya ez vecênîqî radibûme ser piya, dihatim ser hemdê xwe...

...Xarina min rojê jî loqe nanê reş û av bû, ew jî hergê bidana, bê xew...

Belê, rojê paşin dîn dibûm...

Silistçî rojê sê cara dihatine guhastinê. Her yek borcê xwe hesab dikir pihînekê, duda, şemaqekê bigihîne min Jineke silistçî û yekî bi femîla Kîrakofov zef kafir bûn. Aşot Grîgoryan tilêyê xwe dikir çevê min û dîgo: “Bêbje, ha bêje.. derheqa karê xweyî eksîşewirê, eksîkolxoziyê, digotin - Rêçgerî haj pê heye, wekî hûn cesûsê rêçgeriya Anglîyayê li Dûmişqê Celadet Bedirxanra berk girêdayîbûne û we hertim melûmetîyêd cesûsiyê derheqa yekîtiya sovêtê wîra şandine. Hûn xwe gunekar hesab dikin, wekî cesûsê rêçgeriya Anglîyayê bûne?”

Ewana digotin : “ Emê çaya şîrinkirî, totikê germ bidine te”.Soz didan, ku wê min cîbicî azad kin, lê bi wan hemûyan nikaribûn min mecbûrkin, wekî ez xwe û hevala gunekar hesab bikim û kaxeza wane nivîsarda, ku berêda hazir kiribûn, ez bi xwe femîla xwe binvîsim... Lingê min bûbûn dar, werimî bûn, halê min tunebû...

Belê, ez sekinîm, teyax da, bi mirina xwe, ber mirinê sekinîm, lê nebûm hêsîr: min tu şerr neavîte xwe, min nexwest ber xwe, ber cimeta xwe, mala xwe şermiyêda bimînim...

...Rojê çetin kelêda derbaz dibûn...

Îda derbahar bû, belekî ketibûne der-dora...

Rojekê derî vekirin, gazî min kirin, ez birime qatê jorin. Em çûne odekê xemilî. Camêrek rûnişti bû. Ewî got:

- Keremkin, rûnên. Van roja wê destbi dada we bibe. Şikyatçiyê we kaxez nivîsîne. Ez gotî bixûnim, hûn haj pê hebin, ka ewana kîne û bona we çî nivîsîne...

Ewî navê wan nemerda da û nivîsara wan minra xwend, yê ku şerr û buxdan avîtîbûne min (naxwezim navê wan neyara bînim bîr)...

Arşîva bavê minda biryara wê dadê heye:

“15,16, û 17-ê adara sala 1939-a civîna dadêye Trîbûnala Leşkeriyê şuxulê gunekarkirina...

...Hecîyê Cindî û Cerdoyê Gêncî (*û yê din -F.H.*) – hatin lênihêrandinê...

Ji şuxulê rêçgerîyêyî hijmara 7623

... Hecîyê Cindî tê gunekarkirinê wê yekêda, wekî :

- a. Hesab bûye serkar û ruhdarkirê teşkîleta kurdaye eksîsovêtîyêye usyançiyê îdealîstiyê li Ermenîstanê, antogonîzma (dijî hev) kurda berbi ermenîya daye gurkirinê, sipartiyê endamên teşkîletê, ku ajîtasya eksîsovêtîyêye usyançî û eksîkolxozî bikin.
- b. Ewî, ku pêşeniya edebyeta kurdada xebitiye, rûpêlên pirêsayêda îdêyêd

eksîşorişvaniyê, nasîonalîstiyê eşkere propaganda kirye.

c. Ji sala 1930-da pêwendiyên wî têvî serokê saziya Xoybûnêye daşnak –kurdaye welatêd dereke Celadê Bedirxanra hebûye, melûmetîyêd cûrbicûr dane wî derheqa kurdêd Ermenîstanê da.

Xeberdana gunekare (Hecîyê Cindîye) kutasiyê:

“Ez ne daşnakim, ne jî eksîşorişvan. Heger wan gunekaryada deremek jî rastbe, hîvî dikim - min jî girtinê aza nekin û gulekin. Ew şerê, ku avîtine min, bi tu tiştî nayêne îzbatkirinê.

Ez hazirim heta kutasya emrê xwe xizmeta gelê xwe û dîwana sovêtiyê bikim”.

...Bextê me lêxist - bi biryara Dadgeha Trîbûnala Leşkeriyê (dad sê roja kişand; 13 -15 adara sala 1939-a) Hecîyê Cindî, Cerdoye Gêncî, Ahmedê Mîrazî, seresker Şamîl Têmûrov... hatin afûkirinê û azakirinê (ewana bi madên (gotarên) qanûnên krîmînaliyêye yê cuda-cudava hatibûn sûckirinê).

Wê demê hemû ocaxên kurda yê çandî, zaniyarî, ku despêka salên 30 –î vebûbûn, hatibûne dadane... meydana çanda kurda, kurdzaniyê vala bûbû...

Dayka me danî bîr, dîgo: „ Hecî dixwest Institutûta xwe ya Zimîn û edebiyetêda (*navê înstîtûtê hatibû guhastinê, F.H.*) karê xwe berdewam bike, lê na, dergê kar û xebatê ber wî dada bûn.

Ji bîranînêd Hecîyê Cindî:

- Kar nadine min „dijminî“, her dera dibên: „Heyîf, kar bal me tune û tune.. Ez dibêm- Ê ne ez hatime afû kirinê,- lê tu kes guh nade min...

Rihetî û xweşiya min di nava kar dane, kar jî eva şeş-heft mehe “tune“.... kesekî destê komekdariyê dirêjî min nake.. Ax, ez di xweda dikeribîm, diçilmisîm, çawa kulîlkek pêpeskirî bin simêd hespaye hesinkirî...

Sala 1939-da Ermenîstanêda tivdarekê derbaskirina eyda 1000-salya êposa (destana) gelê ermeniya “Sasûnsî Davît” didîtin. Hezarsaliya êposa “Sasûnsî Davît” bi şaynetî temamiya welêda derbas dibû. Wekîlêd hemû rêspûblîkayêd (komar) welêt hatibûne Yêrêvanê... 16-ê îlonê pey civîna şaynetîra bû pilênûma Yekîtiya nivîskarên temamiya Yekîtiya şewirêye 7-a, ku bi temami pêşkêşî eyda hobelyana êposa “Sasûnsî Davît” kiribû. Katibê Yekîtiya nivîskarê sovêtiyê peşin, nivîskarê rûsî mezin Alêksandir Fadêyêv xeberda.

Alêksandr Fadêyêv
(1901 – 1956)

Şev xew nekete çevê min... û sibetirê min xwe gîhand Alêksandir Fadêyêv, min jêra got, wekî ez delêgatê kongirêya nivîskarên Yekîtiya sovêtiyê peşin bûme, serokê beşa nivîskarên kurd, hatibûme hilbijartinê çawa Endamê Serwêrtiya yekîtiya nivîskarên Ermenîstana sovêtiyê, jêra gilî kir

çawa ciyê amûtam hatime girtinê, paşê afû kirinê, naka jî azadiyêdane, lê eva şeş mehe bê xebatim, kesek ciyê karê nade min...

Alêksandir Fadêyêv guh da xeberdana min, axiryê minra got, wekî ber xwe nekevim, bêhna xwe fireh bikim, go:

- Her tiştê pak be...

Rojê çetin, şevê bê xew dihatin û dibuhurîn...

...Rojekê jî minra gotin, wekî ji Moskovayê ser navê min têlêgram hatiye, gotî herme mala nivîskara - wê hildim. Ez lez çûme mala nivîsakara, min têlêgram hilda.

Têlêgramêda nivîsîbû: “Yêrêvan, meydana ser navê Lênîn, Yekîtîya nivîskara, nivîskar Hecîyê Cindî Cewarîra. Min Harûtyûnyanra xeber daye. Ew ku vegeriya, wê komekê bide we. Bi silav - Fadêyêv”. (*Harûtyûnyan Katibê(serokê)partîya komûnîstîyêye Ermenîstana sovêtiyê yê pêşin bû. F. H.*)

Bariya we hebe, ji şabûna orta min û ezmanda buhustek mabû...

Belê, pey wê têlêgrama mizgîniyêra te qey digot barekî giran ji ser piştê min rabû. Nava emirê mînda guhastinêd mezin qewimîn: bi ortecîtya Alêksandir Fadêyêv ez Înstîtûta Edebyetê û zimînda hildame ser kar.”

Doktorê zanyariyê kurdî yekemîn

Wek me jorê da kivşê, dawîya sala 1936-a xebata Hecîyê Cindîye dîsêrtasîon (tez) derheqa lênihêrandina êposa kurdîye mêrxasiyê “Kerr û Kulikê Silêmanê Silîvî”-da îdî tam hazir bû... Şedetya wê yekê hema nivîsa prof. Xaçatiryane, ku katibê Înstîtûta dîrokê û edebiyetêye zanyariyê S. Harûtyûnyanra şandîye.

Wêda tê gotine (bi kurtkirî):

“Xebata Hecîyê Cindîye dîsêrtasîon derheqa êposa “Kerr û Kulikê Silêmanê Slîvîda” xebateke ferz û tame. Xudan berê ewlîn 30 şaxên (varîantê) wê êposê berevkirine û ji wan şaxa romaneke tam hûnaye - bêy guhastina serecem û zimanê wê. Eva cêrbandina tezeye bedewe, meremê kîjanê ewe jî, wekî êposa “Kerr û Kulikê Silêmanê Silîvîye” tam raberî xwendevanê kurd bike.

Ev orjînalê (bingeh) kurdîye bijare bi zimanê ermeni hatîye wergerandinê. Bi wê yekê xwendevanên ermenî jî wê bikaribîn nasîya xwe bidine nimunekê zargotina cimeta kurda.

Xebata ser orjînalêra tevayî serecem û zimanê wê jî hatîye lênihêrandinê.

Bi lênihêrandina serecema romanêva xudan nasya xwendevana dide emirê eşîretên kurda – bi tomerî hildayî. Lê mexsûs gotî -jîyana eşîreta milîya tê ber çeva. Mêrxasêd romanê ji vê eşîretêne. Ew qewmandinêd jîyana kurdaye hewaskar tîne... Hêjayî guhdariyêye para lênihêrandina zimanê kurdî... Lênihêrandinêd aspîrant Hecîyê Cindî hindava zimênda komekê didine şuxlê pêşdabirina zimanê edebyetê...

...Dîsêrtasiya zanyarî gotî nîşan bide, ka xudanê wê bi femdariya zanyaryêye çawa berbirî qinyatê xwe bûyê û metoda lênihêrandina wî çiqasî zanyariye. Vê derecêda ez texmîn dikim, wekî xebata kandîdatê kurdzanîyê (aspîrant) Hecîyê Cindî anegorî vê xwestinêye.

Ev xebat hêjayî navê “dîsêrtasiyêye”. Ewê nava edebyeta kurdada bimîne çawa cêbandina ewlin di goveka lenihêrandina folklorêda. Ev dîsêrtasiya aspîrant Hecîyê Cindî dibe mesele bona yêd mayîn, wekî wê derecêda bixebitin.

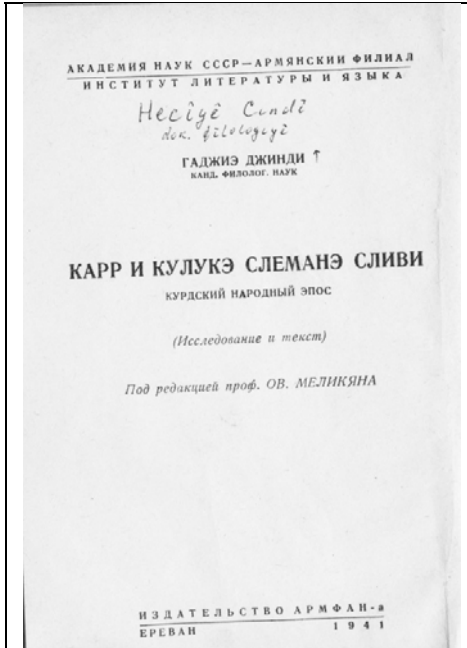
Profêsor A. Xaçatiryan s. 1937, yanvar”.

...Hecîyê Cindî meha kanûna sala 1940-î dîsêrtasiya xwe bi têma “Kerr û Kulikê Silêmanê Silîvî” bi serfirazî parast û endemên Şêwira zaniyar bi yekdengî bi pîvana nûjenva navê Doktorê Zanînên filolojiyê dane wî, lê heyîf, prof. Asatûr Xaçatiryan (serokê wî yê zaniyariyê) eva yeka nedît, kelêda wefat bûbû.

Sala 1941-ê lêkolîna Hecîyê Cindîye dîsêrtatsiyone “Kerr û Kulikê Silêmanê Silîvî” wek pirtûk hazir bû, ku bê weşandinê.

Wî zemanî bi daxweza dewleta Sovêtiyê gelên welêt, yên ku hetanî hingê elfeba latînî, yanê jî erebî bi kar danîn, gotî elfeba xwe bi tîpên kîrîlîk (rûsî) çêkirana.

Wê pirtûkêda pêşgotin, lêgerîn bi zimanê ermenkî bû, têkst bi kurdî, ermenkî û rêzyûmê û pêradanok - rûsî. Bi qayilbûna dîrektorê Înstîtûta ziman û edebyetê prof. Mêlikyan têksta êposa “Kerr û Kulikê Silêmanê Silîvî”-ye bijare, ku pirtûkêda hebû, **sala 1941-ê cara ewlin bi herfên kîrîlî hate weşandinê** (bi çend herfên latînîva).

Piştira, bi biryara wezîreta ronkayê Hecîyê Cindî elfeba kurdayî ya kîrîliye nû hazir dike. Sala 1946-a bi wan herfan “Elîfba” Hecîyê Cindî hate weşandinê.. Hema wî çaxîda jî dest bi weşandina berhemên nivîskarên kurd bi herfên kîrîlî (rûsî) dibe.

Doktor Çerkezê Reş nivîsyê:

„...Salekê şunda ew xebata bi kitêbeke başqe bi sernavê „ Kerr û Kulikê Silêmanê Silivî“ li Yêrêvanê neşir bû. Ew lêgerîna qey bêjî tê bîrkirinê. Lê rastî ewe, ku gerekê bê dîtin -qîmetkirinê çawa hîm û serkaniya kurdzaniya sovyetê...

...Bi kîtêb-dîsêrtasiya “Kerr û Kulikê Silêmanê Silivî” Hecîyê Cindîyî 32 salî li êrafê meydana ulim xwe kivşkir çawa zanekî şerezayî gihîştî...”

***

Zêdekim, wekî “Bi hesabhildana emekê Hecîyê Cindî di pêşdabirina kurdzaniya sovêtîyêda, di derecên folklorzaniyêda, zimanzaniyêda, edebiyetzaniyêda, û usa jî bona wê yekê, wekî karên wîye di dereca folklorêda alîyê kemala xweda ji goveka kurdzaniyê dertên, dibine emekê ferz nava folklorîstîka tomerîda, –şewra zanyarîyêye tevayî: ya Înstîtûta Edebyetêye

ser navê M. Abêxyan û Înstîtûta zimên, biryar danî, ku navçigariyê bike ber komîsiya (Moskvayêye) atêstasyone here bilind, bona bêy xweykirina dîsêrtasyayê navê doktorê (*dereca duda. F.H.*) filolojîyê bidine Hecîyê Cindî.”

Û me adara sala 1964-a ji Moskovayê têlêgrama mizgîniyê ji Seda Rûdenkoyê sitend:

“EZ BI DIL DOKTORÊ ZANYARÎYÊYÎ (*dereca 2-a F.H.*) KURDÎ PÊŞIN BIMBAREK DIKIM.“

Sala 1966-a Hecîyê Cindî nave profêsoyîyê sitend.

Ûsa jî zêdekim, wekî Hecîyê Cindî salên 1930-î êdî xudane van pirtûkan bû:

Berhemên pêdagojîyê

1. Mêtodîka zimanê kurmancî, bona xwendinxanê dereca ewlîn, Yêrêvan, 1932.
- 2.
3. Xebernama fileyî-kurmancî (tevî hevala), Yêrêvan, 1933.
- 4.
5. Rêzmana kurmancî, bona mektebê (dibistanê) orte (tevî prof. A. Xaçatryan), Yêrêvan, 1935.
- 6.
7. Xebernema têrminologîyê, ermenkî-kurmancî (tevî prof. A. Xaçatryan), Yêrêvan, 1936.
- 8.
9. Programa zimanê kurmancî. Bona dersxanêd I-IV (tevî E. Evdal), Yêrêvan, 1936.
- 10.
11. Programa zimanê kurmancî. Bona mektebên ortê (tevî E. Evdal), Yêrêvan, 1936.
- 12.

Pirtûken ziman û edebîyeta kurdî yên dersa, usa jî yên çend cara veçêkirî

1. Beyraqa sor, bona koma ewlin, Yêrêvan, 1932.
- 2.
3. Emirê teze, bona koma 2, Yêrêvan, 1932.
- 4.
5. Dinya teze, kitêba zimanê kurmancî bona koma 5-6-7, Yêrêvan, 1932.
- 6.
7. Beyraqa sor, elifba bona koma ewlin, Yêrêvan, 1933.
- 8.
9. Kolxoznikê derbdar, elifba bona mezina, Yêrêvan, 1933.
- 10.
11. Kitêba zimanê kurmancî, bona koma 3-a, Yêrêvan, 1934.
- 12.
13. Kitêba zimanê kurmancî, elifba, Yêrêvan, 1934.
- 14.
15. Kitêba xwendinê bona nîvxwendiya, Yêrêvan, 1934.
- 16.
17. Kitêba zimanê kurmancî bona sala 2-a, Yêrêvan, 1934.
- 18.
19. Kitêba zimanê kurdî bona koma 3-a, Yêrêvan, 1934.
- 20.
21. Kitêba zimanê kurmancî bona nîvxwendiya, Yêrêvan, 1934.
- 22.

23. Elîfba bona koma ewlin, Yêrêvan, 1935.
- 24.
25. Kitêba zimanê kurdî bona dersxana 3-a, Yêrêvan, 1935.
- 26.
27. Kitêba zimanê kurmancî (tevî hevala) bona dersxana 6-a, Yêrêvan, 1935.
- 28.
29. Elîfba bona mezina, Yêrêvan, 1936.
- 30.
31. Kitêba zimanê kurmancî, bona dersxana 2-a, Yêrêvan, 1937.
- 32.
33. Kitêba zimanê kurmancî bona dersxana 7-a, Yêrêvan, 1937.
- 34.
35. Elîfba û kitêba xwendinê bona sala pêşîn, Yêrêvan, 1937. (herdu pirtûkên dawiyê çap bûbûn bê navê xudannivîs).
- 36.

Berhemên zargotinê

1. Folklorê kurmanca, Yêrêvan, 1936.
- 2.
3. Kilamê cimeta kurmanca (tekst nivîsîn Hecîyê Cindî, dengnivîsandin û pêşxêber yên K. Zakaryan), Yêrêvan, 1936.
- 4.

Pirtûkên edebiyetê

1. Qutya dû dermana, Awa, yanê wa, du pîyêsên (sano) yekperdeyî, Yêrêvan, 1932.
- 2.

Berhemên edebiyetê usa jî çap bûne:

3. Pirtûkên Hecîyê Cindîye dersada.
- 4.
5. **Berevoka** “Efrandina ewlîn”, Yêrêvan, 1932.
- 6.
7. “Nivîskarêd kurmanca, efrandina duda”, Yêrêvan, 1934.
- 8.
9. “Nivîskarê kurmanca Şêwirî. Efrandina sisya”, Yêrêvan, 1935.
- 10.
11. Antologiya “Nivîskarê kurdên sovêtiyê”-da, Yêrêvan, 1936.
- 12.

Berhemên wergera ji ermenî

1. Lazo (Hakob Gazaryan), Serhatya Casimê kurd, (tevî E. Evdal), Yêrêvan, 1931.
- 2.
3. H. Tûmanyân, Gîkor, serhatî, Yêrêvan, 1932.
- 4.
5. A.Xazaryan, Gîrr, Yêrêvan, 1933.
- 6.
7. A.Navasardyan, Traxoma, Yêrêvan, 1933.
- 8.
9. A. Şavarşyan, Matematîka, bona koma sala ewlin, Yêrêvan, 1933
- 10.
11. P. Margaryan, Silametiya jina, Yêrêvan, 1934.

12.

13. H. Şalçyan, Rîya teze, pîyês (sano), Yêrêvan, 1934.

14.

15. H. Sîras, Memê û Eyšê, Yêrêvan, 1935.

16.

17. H. Şalçyan, Ser rîya dewlemendîyê, pîyês, Yêrêvan, 1935.

18.

19. H. Koçar, Xecê, serhatî, Yêrêvan, 1935.

20.

21. Nivîskarêd ermenîyaye Sovyetîyê, Antologîya, Yêrêvan, 1936.

22.

(Pirtûk bi korêktoriya-edîtorîya Hecîyê Cindî û Zeyneva Îvo hatine chap kirinê.F.H.)